

12. Рождественский С.В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения. 1802–1902. – СПб., 1902.
13. Антология педагогической мысли России XVIII в. / Сост. И. А. Соловков. – М., 1985.
14. Даденков М. Ф. Історія педагогіки. – К.; Харків, 1947.
15. Смагина Г. И. У истоков государственной общеобразовательной системы // Советская педагогика. – 1987. – № 6.
16. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. XVIII в. – первая половина XIX в. / Отв. ред. М. Ф. Шаббаева. – М., 1973.
17. Воронов А. Федор Иванович Янкович де-Мириево или народные училища в России при императрице Екатерине II-й. – СПб, 1858.
18. Попович М. В. Нарис історії культури України. – К., 1999.
19. История Днепровского университета. – Днепропетровск, 1993.
20. Яворницький Д. И. История города Екатеринослава. – 2-е изд., доп. – Дніпропетровськ, 1996. – 278 с.
21. Козирев В. К. Матеріали до історії адміністративного устрою Південної України (друга половина XVIII – перша половина XIX століття). – Запоріжжя, 1999.
22. Днепропетровску 200 лет. 1776–1976: Сб. докум. и материалов. – К., 1976.
23. Вакулик В. В., Савчук В. С. Скотарство у великих поміщицьких господарствах Наддніпрянщини (кінця XIX – поч. XX ст.) // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті: Зб. наук. пр. – Дніпропетровськ, 2003. – Вип. 2.
24. Старт в третье тысячелетие. Очерки о Приднепровье. – Д., 2003.
25. Історія Одеси / Гол. ред. В. Н. Станко. – Одеса, 2002.
26. Історія української культури: У 5 т. – К., 2003. – Т. 3.
27. Бойко А. В. Законодавчі акти юридичного формлення общинного устрою Південної України останньої чверті XVIII століття // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. – Дніпропетровськ, 1997. – Вип. 1.
28. Краткое историческое известие о Славенской Епархии, ныне именуемой Екатеринославскою, ея Архиепископ и Семинарии // Летопись Екатеринославской ученой Архивной Комиссии. – Екатеринослав, 1909. – Вип. 5.

Summary

In the article the stages of the educational system formation in the South of Ukraine are regarded. The functioning of all the educational links is described, namely the secular and ecclesiastic primary schools, professional schools, the university. The author has analyzed the structure of annual plans, teaching methods, the significance of the teachers' educational work. Pupils and students' social and age peculiarities are researched.

Ю. І. Головки

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ СЛУЖБОВОГО ЛИСТУВАННЯ МИТНИХ УСТАНОВ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ (1774-1819 рр.)

Митні установи на півдні України в останній чверті XVIII – першому двадцятиріччі XIX століття створювали і отримували чималу кількість документів, які становили так зване службове листування. Для вивчення особливостей службового листування доцільним є виокремлення напрямків на основі зв'язків між установами. Перший з таких напрямків – рух документів між митними установами та вищими органами влади (як загальнодержавними, так і безпосереднього митного керівництва). Другий напрямок – листування з установами інших відомств, і третій напрямок – рух документів в середині самої митної установи.

Найбільшим за обсягом був перший напрямок. Листування з керівництвом регулювалося законодавчими актами та інструкціями і знаходилося під постійним контролем як один із засобів перевірки та нагляду за роботою митних установ. Цей напрямок руху документів мів мати кілька ступенів проходження документації – це залежало як від самого документа, так і від системи підпорядкування конкретного історичного періоду. Після створення Новоросійської та Азовської губерній в їх межах була створена ціла низка митних установ. Сенатським указом 5 лютого 1776 року встановлювалася мережа з 12 митних установ, серед яких були Петровська, Олександрівська, Микитинська, Кінбурнська, Новоміргородська, Богородицька, Криловська та Катерининська митні установи [1, с.346]. Упродовж наступних 35 років митниці розподілялися між губерніями і підпорядковувалися губернському керівництву. Така система була створена ще 1764 року [2, с.3], а в травні 1776 року була підтверджена [1, с.386]. Першою ланкою в митній ієрархії були обер-директори, які керували роботою митниць окремої чи кількох губерній. Обер-директор мав перевіряти діяльність митних установ губернії, впливав на кадрову політику. Підпорядкування обер-директора губернатору

було більш ніж формальним, оскільки залежав він саме від генерал-губернатора і відповідав за свої рішення тільки перед генерал-губернатором [3, арк.10-14]. Наступною ланкою в митній ієрархії був губернатор, якому належало вирішувати кадрові та матеріально-технічні питання, наглядати за діяльністю митних установ. Останньою інстанцією в митній системі на губернському рівні був генерал-губернатор, через якого відбувалося спілкування митних установ з вищою державною владою, яку в митній сфері представляла Головна над митними зборами канцелярія. Ця установа була створена 1763 року при Санкт-петербурзькій портовій митниці для посилення боротьби з контрабандою і покращення загального стану митної справи. Загальне ж керівництво митною системою здійснювала Комерц-колегія, президент якої очолював Канцелярію [5, с.277].

У 1784 році в ході губернської реформи на півдні України були створені дві нові адміністративно-територіальні одиниці – Катеринославське намісництво і Таврійська область, а управління митною мережею було остаточно передане до місцевого керівництва, а саме генерал-губернаторам та казенним палатам. Положення про казенні палати 1781 року передбачало передачу керівництва митною справою в губернії другій експедиції казенної палати, яка мала наглядати за дотриманням законності на митницях губернії, попереджувати поширення контрабанди, наглядати за правильністю стягнення мита з товарів. До експедиції митні установи надсилали фінансові відомості та звіти, які далі передавалися казенній палаті на ревізію. До складу другої експедиції входив радник з митних справ (чиновник VI класу) та його помічник [2, с.94]. Радник мав відвідувати підпорядковані йому митниці, наглядати за товарообігом і роботою службовців, виправляти недоліки та помилки [6, с.191].

Наприкінці XVIII ст. у Російській імперії розпочалося впровадження міністерської системи управління. Указом Павла I від 19 листопада 1796 року було відновлено роботу Комерц-колегії, але вже під головуванням міністра комерції В. А. Гагаріна [7, с.112]. Комерц-колегія діяла згідно з правилами, які були встановлені ще до 1775 року, тобто митниці залишилися в її відомі, але митні експедиції в казенних палатах були ліквідовані [5, с.143]. Голову над митними зборами канцелярії вирішено було не поновлювати [8, с.331-334]. Діяльність Комерц-колегії корегувала нова установа – Експедиція державного господарства, опікунства іноземних і сільського домоведення, але невдовзі вона передала всі справи I Департаменту Сенату [9, с.255]. У межах Комерц-колегії 5 липня 1797 року було створено експедицію для засвідчення митних рахунків, яка перевіряла фінансову звітність митних установ [5, с.143]. З 6 березня 1797 року було запроваджено нову ланку митного керівництва – тепер митною справою керували митні інспектори, яких в губернії призначала Комерц-колегія. Мета цього нововведення була визначена таким чином – для огляду та перевірки митниць, митної мережі на кордоні та для нагляду за точним виконанням службових обов'язків митниками. Інспектори підпорядковувалися Комерц-колегії і при кожному інспекторі був писар [8, с.510-511]. Митні інспектори, по суті, замінили радників з митних справ, оскільки ані інструкції, ані жалування цих посадовців не відрізнялися. Але у зв'язку з відсутністю постійного контролю з боку губернського керівництва і прямим підпорядкуванням Комерц-колегії можна вважати посаду митного інспектора більш функціональною та відповідальною, ніж посаду митного радника.

У 1800 році були уточнені функції та структура Комерц-колегії: митницями займалася IV експедиція Комерц-колегії, яка збирала данні про роботу митниць, розпоряджалася митними будівлями, призначала чиновників і службовців, розглядала справи стосовно конфіскації товарів. Експедиція складалася із радника, асесора і двох купців – одного від внутрішньої, іншого від зовнішньої торгівлі. Але при цьому зберігала дію інструкція, дана ще 1763 року графу Е. Мініху [10, с.293-294].

8 вересня 1802 року було розпочато міністерську реформу, у результаті якої були створені 8 міністерств, одним з яких стало Міністерство комерції, до складу якого увійшла Комерц-колегія [11, с.109]. Певний час колегії та міністерства змушені були співіснувати і переходити до міністерської системи управління поступово [7, с.148]. 17 липня 1810 року згідно з законом “Про розподілення справ між міністерствами” роботу Міністерства комерції було припинено, а його справи були передані Міністерству фінансів, а колишні структури Міністерства комерції стали складовою частиною Міністерства фінансів і перетворилися на Департамент зовнішньої торгівлі. Очолював митне відділення (друге відділення Департаменту) начальник, якому підпорядковувалися три столоначальники – західного кордону, азійського кордону та кадрового і матеріального забезпечення [7, с.148-153].

24 червня 1811 року “Установлення митного управління з Європейської торгівлі” запровадило систему митних округів, з яких чотири розташовувалися на півдні України: Дубоссарський, Одеський, Феодосійський та Таганрозький [6, с.207]. Округи очолювали начальники, які відповідали за роботу всіх установ свого округу. Начальник митного округу знаходився на головній митниці і контролював роботу підпорядкованих митниць і застав. Його сповіщали про затримання контрабанди; він відповідав за дотримання законності на митних установах – тобто, по суті, замінив митного інспектора і навіть мав діяти згідно інструкції для митних інспекторів. При ньому були секретар та писар [6, с.209]. Самі митні установи були розподілені за класами залежно від обсягів товарообігу та прибутків. Таке

нововведення остаточно централізувало і уніфікувало митну мережу як всієї держави, так і південноукраїнських губерній.

Запровадження окружної системи організації митного відомства на місцях викликало деякі непорозуміння в містах, якими керували градоначальники. З 1803 року градоначальникам підпорядковувалися місцеві митні установи, отже тепер виникала суперечка між повноваженнями градоначальника та начальника митного округу, особливо якщо головна митниця розташовувалася в місті, яким керував градоначальник [2, с.259]. Така ситуація виникла в Одесі та в Феодосії. Проблема було вирішено таким чином: в Одесі начальник митного округу був підпорядкований місцевому градоначальнику, а в Феодосії було вирішено передати функції начальника Феодосійського митного округу самому градоначальнику [12, с.262].

Отже, керівних ланок у митній системі було доволі багато, тому й доволі великим був і потік документації між митними установами та їх керівництвом. Особливої уваги потребує вихідна документація митних установ, адже саме ці документи створювалися митними установами у відповідності з загальнодержавними або відомчими вимогами. В останній чверті XVIII століття діловодство регулювалося інструкціями, які видавалися періодично і для різних установ – в 60-х роках XVIII століття були видані інструкції окремо для порткових і окремо для прикордонних митниць. Інструкція 1764 року передбачала звітність директора митної установи стосовно кадрових змін на митниці та поведінки службовців, фінансову звітність митного присутствія перед Головною над митними зборами канцелярією – тобто, складання і подання відомостей про прибутки та витрати митниці (про зібране мито), про прибуття та відплиття торгових суден. Звітували що третини і наприкінці року. До Ревізіон-колегії наприкінці кожного року надсилалися книги та інша канцелярська документація для фінансової перевірки [13, с.883-885]. У 1776 році Г. О. Потьомкін видав для обер-директора і, відповідно, для всіх митних службовців власну інструкцію, яка й пояснювала деякі принципи ведення справ на митницях. Згідно з інструкцією митниці звітували наприкінці кожної третини, півріччя та цілого року обер-директору та губернатору про зібране мито (про прибутки та витрати митниці), про імпорт та експорт товарів, про зібране з кожного виду товарів мито, про службовців установи. Таким чином, інформація подавалася у двох примірниках – для обер-директора і для губернатора. Обер-директор узагальнював надіслані від різних митниць дані і подавав відомості стосовно усієї губернії губернатору або генерал-губернатору. Отже, останній міг, у разі необхідності, перевірити надані обер-директором дані [3, арк.10-14]. Спираючись на зібрані обер-директорами дані, губернатори доводили інформацію про стан митної справи до генерал-губернатора, а також звітували про призначення та звільнення митних чиновників [4, арк.83]. Крім обумовленої в інструкції документації, намісник міг вимагати від установ надання потрібної йому інформації. Намісник також отримував від обер-директора формулярні списки митників усієї губернії – тут вказувалися дані про службову кар'єру митника, інколи про наявність родини та його належність до суспільного стану [14, арк.356]. Відомості про зібране з кожного виду товарів мито, про загальну суму грошових надходжень та про витрати штатних сум надсилалися з митних установ і до Комерц-колегії [15, арк.11-12].

Митні експедиції казенних палат обробляли всі дані, надіслані від митних установ губернії і заносили їх до так званої форми № 25, де містилася інформація про імпорт та експорт товарів та стягнення з них мита, про торгове сальдо губернії за матеріалами митних звітів [14, арк.164-165]. Радники з митних справ контролювали діяльність митних установ окремої губернії і звітували про свою та їх діяльність перед казенними палатами та намісником. Саме до казенних палат та до радників надсилалися фінансові відомості та рапорти керівництва окремих митних установ. Для вчасного отримання всієї документації з митних установ казенні палати наказували митницям надсилати звітну документацію до 25 числа кожного місяця [16, арк.1]. Казенні палати наприкінці року перевіряли канцелярську документацію митниць губернії, особливо увага надавалася фінансовим звітам – даним про надходження грошей на митну установу, про отримане мито, про штатні та понадштатні витрати, про відповідність витрат та прибутків [17, арк.10]. Митниці звітували казенним палатам про затримання контрабанди і, відповідно, отримували їх розпорядження з цього приводу [18, арк.8-16]. Радники надсилали свої звіти президенту Комерц-колегії – про забезпечення кадрами митних установ, про прибутки та витрати митниць, рапорти про свою діяльність та про події на кордоні, про загальний стан митних установ губернії, про виконання розпоряджень губернського керівництва [3, арк.29-30].

Наприкінці 1798 року була видана перша загальна для всіх митних установ інструкція, в якій, у порівнянні з минулими роками, діловодству було приділено значно більше уваги. Була не тільки посилена регламентація діяльності митниць, але й значно уточнений рух як внутрішньої, так і зовнішньої документації. Митницям наказувалося звітувати казенним палатам про грошову казну установи, до Комерц-колегії надсилали відомості про привезення та вивезення товарів – щомісяця та наприкінці року (окремо – алфавітний перелік товарів, який подавався за результатами кожного місяця), щотижневі відомості про проїжджаючих через митницю осіб, щомісячні та річні відомості про прибутки та витрати митниці (зібране з кожного товару мито), про купців, які торгували поблизу митниці, та про їх товари і грошовий обіг, рапортували про надходження розпоряджень від губернського керівництва та листування з установами інших відомств [3, арк.28-35]. І хоча інструкція

1798 року вигідно відрізнялась від попередньої нормативної документації, але й вона не повністю відбивала стан справ на митних установах і не створювала цілісного уявлення про діяльність митників. Розсилалися митницями документації значно більше, ніж передбачалося самою інструкцією. Наприклад, взагалі не згадувався в інструкції митний інспектор, який, як свідчать записи у журналі вихідної документації Одеської портової митниці за 1800 рік, отримував відомості про товари та грошовий обіг на митниці за місяць і за рік, щотижневі рапорти про стан митниці та про події на кордоні. У казенну палату митниці відправляли щомісячні та річні рапорти з відомостями про казну та гербовий папір. Про провезення соли щомісячно звітували казенній частині губернії. Губернському правлінню надсилали щотижневі рапорти про стан кордону. Такий самий рапорт складали і для цивільного губернатора, якому ще надсилали і звіт про переїжджих через кордон осіб (також щотижневий) – саме цивільний губернатор регулював виконання митницями функцій прикордонного контролю [19, арк.85]. Військовому губернатору надсилали наприкінці кожної третини року атестати про службу митних чиновників, відомості про судноплавство (кожного місяця), відомості про прибулих з-за кордону осіб та прибулих до Російської імперії [16, арк.9-20]. До відома військового губернатора митні інспектори доводили інформацію про матеріальний стан митної установи [20, арк.5]. Значну кількість документів відправляли до Комерц-колегії та її президенту особисто: митниці рапортували про отримання та виконання усіх розпоряджень керівництва, щомісяця надсилали рапорти про стан кордону та про судноплавство в порту; кожні два тижні до колегії відсилали рапорти про надходження ефимків до скарбниці митниці, кожні 10 днів – донесення про переїжджих осіб. Надсилалися також фінансові відомості, які супроводжувалися рапортами або донесеннями. Особливо складалася тижнева відомість про проїзд іноземців через митницю [21, арк.7].

Із часом кількість вихідної документації тільки збільшувалася, а її реєстрація ставала ще більш детальною. Журнал реєстрації вихідної документації Феодосійської портової митниці, який заповнювався майже одночасно зі згаданим Одеським, містить дещо більше пунктів розсилки документації. Згідно з цим журналом митному інспектору рапортували про всі складові щоденної діяльності митниці, повідомляли про конфіскацію товарів, про призначення службовців до установи, про звільнення або відправлення у відпустку, про стан державного кордону та прикордонних постів, про отримання розпоряджень та пропозицій керівництва. Губернське казначейство отримувало всі фінансові відомості з рапортами про їх складання та відправлення з митних установ губернії. Митниці відповідали посадовцям та установам про отримання їх розпоряджень або пропозицій та про свої подальші дії у зв'язку з цими документами. Найбільшу кількість документації отримувала Комерц-колегія та міністр комерції, який виконував функції президента колегії. До Комерц-колегії надсилали рапорти про всі події в діяльності митної установи, щомісячні відомості про судноплавство, казну, невіршені митним присутством справи. Звітували про отримання наказів керівництва та про їх виконання, про призначення та звільнення службовців, про відсилку митних книг та відомостей на перевірку та про зміни в справочинстві, про затримання контрабанди та конфіскацію товарів. Особисто міністру комерції доповідали про курс валют на митниці (на митному аукціоні або на торгах поблизу митниці), про розкриті товарні місця, про конфісковані товари, про кадрові зміни на митницях [22, арк.1-45]. Після створення Департаменту зовнішньої торгівлі митниці відправляли свої звіти вже не до Комерц-колегії, а до Міністерства фінансів [17, арк.1]. У 1811 році Департамент зовнішньої торгівлі розіслав для всіх митних установ правила ведення документації разом з формами 28 книг та відомостей, які було необхідно доставляти для перевірки. Лише відомостей було передбачено 8 форм [23, арк.6-26]. Після видання 25 червня 1811 року “Загального установлення міністерств” були встановлені форми відношення та подання міністру фінансів та Департаменту зовнішньої торгівлі, окремо наголошувалося на обов'язковому дотриманні правил листування як з боку керівних установ, так і з боку виконавців розпоряджень [23, арк.104]. Департамент вимагав не поєднувати донесення на кілька розпоряджень і звітувати в кожному випадку окремо [17, арк.1]. Департамент зовнішньої торгівлі не обмежувався визначеною кількістю документації – у разі необхідності митні установи надавали потрібну Департаменту інформацію, наприклад, про іноземців на митній службі [17, арк.5].

Створення митних округів змінило лише зовнішній вигляд документів, які раніше надходили до митних інспекторів губерній, а тепер – до начальників митних округів. Рух документів на рівні митних округів практично відповідав руху документів на рівні губернських митних інспекторів, які також підпорядковувалися не губернському, а вищому керівництву (Комерц-колегії, а згодом Департаменту зовнішньої торгівлі).

Другий напрямок листування митниць – листування з установами інших відомств. Митникам доводилося вирішувати чимало питань, які виходили за межі їх функцій та можливостей. У таких випадках без узгодження з відповідними відомствами проблему вирішити було неможливо. Зверталися і до митників за допомогою або за консультацією з інших відомств, наприклад, карантинна служба, поліція, статистики, військове відомство та ін. Для вирішення спільних питань та для координування дій користувалися відношеннями [24, арк.3; 25, арк.3].

Помітним був рух документації і в середині митної установи. Деякі різновиди митної документації створювалися виключно для внутрішнього користування і не виходили за межі митної установи. По-

перше, у процесі листування між службовцями однієї установи. Керівництво митниці видавало розпорядження та накази підлеглим, а останні звітували про виконання цих наказів. По-друге, на митницях використовувалося чимало документів, які підтверджували виконання конкретною особою певних дій, наприклад, сплати або прийому грошей, навантаження або розвантаження суден, перевірки товарів і т. д. Такі документи використовувалися у внутрішньому діловодстві, тобто складалися митниками, перевірялися цією ж установою і не виходили за її межі. Документи внутрішнього діловодства могли підтверджувати не тільки виконання дій, а й право особи виконувати певні дії – це довіреності (доручення) на право провезення товари замість власника, проводити фінансові операції на митниці. Ці документи складалися на митниці, використовувалися лише в цій установі, а по закінченні дії документу залишалися в архіві митниці.

В останній чверті XVIII – в першому двадцятилітті XIX ст. відбувалося становлення митної мережі на півдні України. Митна система змінювалася, а разом з нею змінювався й рух фондоутворення документів митних установ. Спроби вдосконалення митної системи призводили до подальшого її ускладнення, тобто ускладнювалося й діловодство, з'являлися нові форми звітності перед новими установами або посадовцями. Митна служба разом з усією державою набувала бюрократизму. Але це був процес поступовий, який практично завершився створенням міністерств та підпорядкуванням митної мережі безпосередньо центральним органам влади.

Джерела та література

1. Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. – Т. XX. – СПб., 1830.
2. Козирев В. К. Матеріали до історії адміністративного устрою Південної України (друга половина XVIII – перша половина XIX століття). – Запоріжжя, 1999.
3. Российский государственный архив древних актов (РГАДА). – Ф. 1261. – Оп. 6. – Спр. 1385.
4. РГАДА. – Ф. 19. – Оп. 1. – Спр. 207. – Ч. 1.
5. Государственные учреждения в России в XVIII в. – М., 1960.
6. Таможенное дело России: Сборник документов и материалов. – Т. 2: 1722–1864 гг. – М., 1998.
7. Ерошкин Н. П. История государственных учреждений дореволюционной России. – М., 1968.
8. Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. – Т. XXIV. – СПб., 1830.
9. История Правительствующего Сената за 200 лет. 1711–1911. – Т. 3. – СПб., 1911.
10. Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. – Т. XXVI. – СПб., 1830.
11. Вицын А. Краткий очерк управления в России от Петра Великого до издания общего учреждения министерств. – Казань, 1855.
12. Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. – Т. XXXII. – СПб., 1830.
13. Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. – Т. XVI. – СПб., 1830.
14. РГАДА. – Ф. 1261. – Оп. 6. – Спр. 425.
15. РГАДА. – Ф. 276. – Оп. 3. – Спр. 1289.
16. Державний архів Автономної республіки Крим (ДААРК). – Ф. 792. – Оп. 1. – Спр. 419.
17. ДААРК. Ф. 792. – Оп. 1. – Спр. 89.
18. ДААРК. – Ф. 792. – Оп. 1. – Спр. 434.
19. РГАДА. – Ф. 276. – Оп. 2. – Спр. 279.
20. Державний архів Одеської області (ДАОО). – Ф. 1. – Оп. 218. – Спр. 10.
21. ДАОО. – Ф. 88. – Оп. 1. – Спр. 20.
22. ДААРК. – Ф. 221. – Оп. 1. – Спр. 68.
23. ДААРК. – Ф. 369. – Оп. 1. – Спр. 88.
24. ДААРК. – Ф. 195. – Оп. 1. – Спр. 56.
25. ДАОО. – Ф. 40. – оп. 1. – Спр. 169.

Summary

The main directions of the official correspondence of the Southern Ukraine's customs (the period of the custom line's beginning) are determined, the directions of the official correspondence's components and peculiarities are considered, the directions of the official correspondence's changes according to the improvement of the custom's line and Southern Ukraine custom's management.

С. М. Білівенко

МІСЬКІ ВІДКУПИ ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII – ПОЧАТКУ XIX СТОЛІТЬ

В сучасній українській історичній науці вже не існує проблеми щодо визнання специфічності розвитку Півдня України. Але залишається проблема встановлення ступеню цієї специфічності. У політології, соціології, історичній науці, а особливо журналістиці та політиці, до сьогодні тривають дискусії щодо природності чи штучності регіонального розподілу України. Тому одним із завдань сьогодні для історичної науки ми вважаємо дослідження історичних явищ, що одночасно є типовими за назвою та унікальними за характером.